

جغرافیا و محیط زیست

علم جغرافیا، به‌طور کلی، از گذشته‌های دور تا کنون وظایف گوناگونی برعهده داشته است، بنابراین لازم به نظر نمی‌رسد که ما دربارهٔ مساکن و ممالک و قاره‌ها و کشورها که از وظایف جغرافیا در دوره‌ای از تاریخ تحول آن بوده چیزی به‌عنوان مثال بنویسیم. در این خصوص، آنچه امروزه بیشتر مورد نیاز است، توجه به محیط‌زیست به‌عنوان یکی از وظایف اصلی علم جغرافیا و جغرافی‌دانان است. با شروع بحث‌های توسعه پایدار که علاوه بر توسعه اقتصادی و اجتماعی بر حفظ محیط‌زیست نیز تأکید دارد، جغرافی‌دانان به‌ویژه جغرافی‌دانان طبیعی توجه بیشتری را معطوف به بررسی و شناخت و مطالعهٔ دقیق محیط‌های طبیعی که محل زیست‌گونه‌های گیاهی، جانوری و انسان هستند، نمودند. آنان سعی کردند یافته‌های خود را در اختیار سایر جغرافی‌دانان قرار دهند تا با تلفیق آن‌ها با مسایل توسعه، به توسعهٔ پایدار کمک کنند.

می‌دانیم که در دو دههٔ اخیر تغییرات محیطی شدت گرفته است. عامل برخی از این تغییرات، عوامل طبیعی هستند که برخی از فعالیت‌های انسانی آن‌ها را تشدید کرده و یا باعث آغاز آن‌ها شده است. عوامل تغییردهندهٔ محیط زیست در یک محل ممکن است عوامل درون‌منطقه‌ای یا برون‌منطقه‌ای باشند. به عبارتی دیگر، عامل یا عوامل تغییر، یا در داخل منطقه وجود دارند و عمل می‌کنند و یا خارج از آن هستند اما در منطقه موردنظر تأثیرات اندک اما شگرف می‌گذارند.

تغییرات آب‌وهوایی از عمده‌ترین عوامل ایجاد تغییر محیطی در جهان امروز شمرده می‌شوند. علل این تغییرات براساس موارد فوق اندک یا منطقه‌ای هستند یا برون‌منطقه‌ای. گازهای گلخانه‌ای را از جمله عناصر بسیار عمده در این تغییرات برمی‌شمارند که باعث گرمایش جهانی می‌شود و الگوی جریان‌های عمومی اتمسفر را برهم می‌زند و مناطق مختلف کرهٔ زمین را دچار تغییرات جوی و آب‌وهوایی می‌کند. کاهش تنوع زیستی از جمله مواردی است که شاید در کشور ما کمتر بدان پرداخته‌اند اما می‌تواند به‌عنوان یکی از عمده‌ترین عوامل تغییر در سطح جهان، چه منطقه‌ای و چه برون‌منطقه‌ای بر محیط‌زیست تأثیر بگذارد. گیاهان کلید تغییرات در جهان و بلکه عامل تعدیل‌کنندهٔ بسیاری از عناصر محیطی از جمله آب‌وهوا و تحول ناهمواری‌های زمین هستند!

گرچه این بحث نیاز به توضیح بیشتر دارد اما ذکر اینکه گیاهان در چرخه‌های زیستی اکسیژن، ازت، کربن و سایر چرخه‌ها نقش اساسی برعهده دارند کفایت می‌کند تا به نقش گیاهان بومی، جنگل‌ها، بوته‌ها و حتی گیاهان درون‌تالابها و تنوع جوامع گیاهی در حفظ تعادل زیستی زمین اشاره‌ای گذرا بکنیم. گیاهان حتی کلید تنظیم آب‌های کره زمین را در دست دارند و از طریق تنظیم تعریق و تعرق، مقدار آب‌های شیرین درون رودها، دریاچه‌ها و سایر آبگیرها را در دست گرفته‌اند. از این جهت توجه به پوشش‌های گیاهی و درس جغرافیای زیستی از موارد مهمی است که نباید در آموزش و پژوهش نسبت به آن سهل‌انگاری شود.

رودخانه‌ها عامل مهم دیگر در تنظیم سیستم‌های حیاتی کرهٔ زمین‌اند. آن‌ها با انباشت و جاری کردن آب‌ها از درون حوضه‌های آبگیر و فرستادن این آب‌ها به درون دشت‌ها و جلگه‌ها و آبگیرها وظیفهٔ مهمی در رساندن مایهٔ حیات به اکوسیستم‌ها، فعالیت‌های انسانی (از کشت و زرع گرفته تا صنعت و خدمات) برعهده دارند و همچون رگ‌های زمین‌اند

سیاوش شایان